

УДК 343.131

ЗАКОННИЙ ПОРЯДОК ДОВЕДЕННЯ ВИНУВАТОСТІ ЯК ВИМОГА ДО ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОВЕДЕНОСТІ ВИНИ

Трохлюк О.П., аспірант
кафедри правосуддя юридичного факультету
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті досліджено законний порядок доведення винуватості особи в кримінальному провадженні як вимога до засади забезпечення доведеності вини. Проаналізовано національне кримінальне процесуальне законодавство, міжнародні правові документи, які визначають основні положення забезпечення доведеності вини, і запропоновано основні ознаки доведення винуватості в законному порядку.

Ключові слова: законний порядок, засада, винуватість, доведення, кримінальне провадження.

В статье исследован законный порядок доказательства виновности лица в уголовном производстве как основное требование принципа обеспечения доказанности вины. Проанализированы национальное уголовное процессуальное законодательство, международные правовые документы, определяющие основные положения обеспечения доказанности вины, и предложены основные признаки доказательства виновности в законном порядке.

Ключевые слова: законный порядок, принцип, виновность, доказывания, уголовное производство.

Trokhliuk O.P. THE DUE PROCESS OF PROOF OF GUILT AS THE REQUIREMENT OF THE PRINCIPLE OF ENSURING PROOF OF GUILT

The due process of proof of guilt is investigated in this article. The author offered criteria for the due process of proving guilt which are the following: the compliance of rules of jurisdiction of the criminal proceedings, the allowability of evidence of proving guilt, the compliance of instance and territorial jurisdiction, establishing guilt in guilty verdict.

Key words: due process, principle, proving, guilt, criminal proceedings.

Постановка проблеми. Виходячи з положень ст. 62 Конституції України і ст. 17 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), вимогою до засади забезпечення доведеності вини є законний порядок доведення винуватості особи. Однак у чому полягає законний порядок, законодавець відповіді не дає.

Актуальність досліджуваного питання полягає в правильному розумінні законодавчого формулювання законного порядку доведення винуватості як вимоги до засади забезпечення доведеності вини.

Ступінь розробленості проблеми. У науці кримінального процесу питанню законного порядку доведення винуватості приділяли увагу Є.Г. Мартинчик, О.А. Осауленко та В.В. Крижанівський. Однак серед науковців немає уніфікованого підходу до визначення цієї вимоги засади забезпечення доведеності вини.

Мета статті полягає в дослідженні основних аспектів законного порядку доведення винуватості в контексті міжнародних договорів і угод, національного законодавства, української доктрини кримінального процесу.

Виклад основного матеріалу. Законний порядок доведення винуватості є однією з основних умов для встановлення винуватості відповідно до міжнародних договорів і угод, про що зазначено в п. 2 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права й п. 2 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Проте й у цих документах не розкривається зміст відповідної вимоги до засади забезпечення доведеності вини.

Спробу розкрити сутність і значення законного порядку простежуємо в іншому міжнародному документі, зокрема в п. 1 ст. 11 Загальної декларації прав людини (прийнята й проголошена Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р.), де проголошено таке: «Кожна людина, обвинувачена в учиненні злочину, має право вважатися невин-

ною доти, доки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, під час якого їй забезпечують усі можливості для захисту».

Ураховуючи вищевикладене, можемо констатувати, що міжнародні правові акти пов'язують законний порядок доведення винуватості зі стадією судового розгляду.

У доктрині кримінального процесу питанню законного порядку доведення винуватості приділяли увагу Є.Г. Мартинчик, О.А. Осауленко та В.В. Крижанівський.

Так, Є.Г. Мартинчик законний порядок трактує так: «...здесь речь идет о правовых условиях, в которых может и должно протекать решение вопроса о виновности конкретного лица в совершенном преступлении» [1, с. 27].

Іншої думки щодо законного порядку доведення винуватості дотримується О.А. Осауленко. Він вважає, що для розуміння законного порядку не можна не враховувати тих положень, які стосуються як результату, так і ходу доказування. Ними є положення: а) про обов'язок доказування, б) про тлумачення сумнівів на користь підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), в) про те, що недоказана винуватість означає доказану невинуватість [2, с. 39].

Слушною є думка В.В. Крижанівського, який розглядає законний порядок як доведення належними суб'єктами органу дізнання, слідчим, прокурором, потерпілим за допомогою допустимих доказів і за дотримання встановлених законом строків та інших умов [3, с. 19].

Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови, порядок – це «стан, коли все робиться, виконується так, як слід, відповідно до певних вимог, правил і т. ін.» [4, с. 1074].

Ураховуючи вищевикладене, виділимо основні ознаки законного порядку доведеності вини:

– обов'язок доказування та дотримання правил підслідності кримінального провадження;

- доведення винуватості допустимими доказами;
- дотримання територіальної й інстанційної підсудності;
- установлення винуватості обвинувальним вироком суду.

Перейдемо до першої ознаки законного порядку доведення винуватості – обов'язок доказування та дотримання правил підслідності кримінального провадження.

Засада забезпечення доведеності вини тісно пов'язана з правилом про обов'язок доказування винуватості.

Так, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, винуватість є однією з обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні.

Зі змісту диспозиції ст. 62 Конституції України та ч. 2 ст. 17 КПК України випливає, що доведення винуватості особи є обов'язком сторони обвинувачення. Чинний КПК України до сторони обвинувачення зараховує слідчого органу досудового розслідування, керівника органу досудового розслідування, прокурора й оперативні підрозділи.

Так, згідно з п. 6 ч. 2 ст. 39 КПК України, право на здійснення досудового розслідування також має керівник органу досудового розслідування, який користується при цьому повноваженнями слідчого.

Відповідно до ч. 1 ст. 41 КПК України, за письмовим дорученням слідчого, прокурора здійснювати слідчі (розшукові) дії й негласні слідчі (розшукові) дії можуть також оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за дотриманням податкового та митного законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України. Під час виконання доручень слідчого, прокурора оперативний співробітник користується повноваженнями слідчого.

Окрім того, здійснювати слідчі (розшукові) дії й негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури може підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ і підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України (ч. 1 ст. 41 КПК України).

Однак, окрім вищевказаних суб'єктів, у ч. 1 ст. 92 КПК України законодавець у встановлених випадках покладає обов'язок доказування винуватості на потерпілого. Таким випадком є відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення (п. 4 ч. 3 ст. 56 КПК України).

Із вищевикладеного випливає, що суб'єктами доведення винуватості особи в кримінальному провадженні є прокурор, слідчий, керівник органу досудового розслідування, співробітник оперативного підрозділу та потерпілий.

Із позицією законодавця про покладення обов'язку доказування на потерпілого важко погодитись, оскільки ст. 56 КПК України передбачує виключно права потерпілого, серед яких право потерпілого підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення. Серед обов'язків потерпілого, які перелічено в ст. 57 КПК України, обов'язку підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від

підтримання державного обвинувачення законодавцем не закріплено.

Як зазначає В.В. Вапнярчук, під обов'язком доказування необхідно розуміти юридичний обов'язок певних суб'єктів кримінального провадження [5, с. 146]. У свою чергу, юридичний обов'язок – це забезпечена законом необхідність певної поведінки особи, яка спрямована на здійснення відповідного суб'єктивного права [6, с. 203].

Підкреслюючи виключність обов'язку доказування обвинувачем, ми тим самим визначаємо органи розслідування як суб'єктів, для яких доказування винуватості або невинуватості є їхнім процесуальним обов'язком [7, с. 24].

Основною ознакою юридичного обов'язку є необхідність нести відповідальність за його невиконання. У кримінальному процесі передбачаються такі види відповідальності за невиконання обов'язку доказування: дисциплінарна (догана або звільнення з роботи за неналежне виконання своїх професійних обов'язків) чи процесуальна (відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування керівником органу досудового розслідування за ініціативи прокурора або з власної ініціативи, скасування прокурором, який здійснює процесуальне керівництво, або слідчим суддею чи судом рішенням слідчого тощо) [5, с. 146].

Під підслідністю кримінальних проваджень розуміється встановлена законом сукупність ознак кримінального провадження, відповідно до яких воно належить до відання того чи іншого органу досудового розслідування. Підслідність зумовлює правильний розподіл кримінальних проваджень між різними органами досудового розслідування [8, с. 215].

Як зазначає А.А. Патик, головним завданням підслідності є недопущення дубляжу, тобто виконання однієї й тієї самої роботи двома та більше суб'єктами, наприклад, окреме здійснення кримінального провадження по одному факту слідчим органів внутрішніх справ і слідчим Служби безпеки України. По-перше, це марне витрачання часу й ресурсів держави, що особливо недоцільно за умови дефіциту бюджету. По-друге, такі дії порушують низку конституційних прав людини, можуть призвести до інших негативних наслідків. По-третє, неузгоджені дії та некомпетентність в окремих питаннях шкодять кримінальному провадженню загалом [9, с. 156–157].

На відміну від КПК 1960 р., який передбачав альтернативну підслідність – положення про те, що досудове розслідування провадиться тим органом досудового розслідування, який виявив кримінальне правопорушення, у КПК України 2012 р. це положення втратило своє значення. Чинний КПК України врегульовує питання підслідності в ст. 216.

Зупинимось на дослідженні наступної ознаки, а саме: доведення винуватості допустимими доказами.

Відповідно до ст. 86 КПК України, доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, установленому цим Кодексом.

Доказування винуватості допустимими доказами є основною вимогою засади забезпечення доведеності вини. Так, відповідно до ч. 3 ст. 62 Конституції України, «обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом...», аналогічна позиція закріплена законодавцем у ч. 3 ст. 17 КПК України: «...

підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом».

Так, згідно з ч. 2 ст. 93 КПК України, сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом.

Потерпілий може здійснювати збирання доказів шляхом витребування й отримання, отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових і фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювати проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій (ч. 3 ст. 93 КПК України).

Окрім того, відповідно до ч. 4 ст. 93 КПК України, докази винуватості особи можуть бути одержані стороною обвинувачення на території іноземної держави в спеціальному порядку в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Відповідний порядок здійснення міжнародного співробітництва врегульовано в розділі IX чинного КПК України.

Як зазначає В.І. Фаринник, серед засобів збирання, що закріплені в ст. 93 КПК України, зокрема, ідеться про такі дії:

1) виклик і допит будь-якої особи (свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого) та складання протоколу в установленому законом порядку;

2) безпосереднє виявлення фактів і обставин предмета доказування, фактичних даних, що мають доказове значення (провадження в установленому законом порядку обшуку, огляду, пред'явлення особи, речей трупа для впізнання, проведення допиту, упізнання в режимі відеоконференції під час досудового розслідування, слідчого експерименту, освідчування особи, залучення експерта і проведення експертизи, їх процесуальне оформлення);

3) призначення експертизи й отримання висновку експерта (винесення постанови про призначення експертизи й ознайомлення з нею підозрюваного, обвинуваченого; роз'яснення прав підозрюваному, обвинуваченому, прав та обов'язків експерту; отримання зразків для порівняльного дослідження; вивчення висновку експерта, допит експерта тощо);

4) вимогу до підприємств, установ, організацій, службових осіб і громадян щодо пред'явлення предметів і документів, у тому числі проведення ревізій (повідомлення в усній або письмовій формі, розгляд отриманих документів або предметів, їх процесуальне оформлення та приєднання до справи);

5) отримання предметів і документів учасниками процесу, громадянами, органами, підприємствами й організаціями (отримання даних щодо наданого предмета, документа, їх огляд і процесуальне оформлення);

6) доручення слідчим, прокурором оперативним підрозділам провести відповідні слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, результати яких за певних умов можуть бути доказами в кримінальному провадженні

(п. 5 ч. 2 ст. 36 і п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України) [10, с. 58–59].

Недотримання стороною обвинувачення визначеної КПК України форми збирання доказів і використання для отримання доказів усіх інших дій, не передбачених ст. 93 КПК України, є незаконним, а отже, і докази, зібрані таким чином, є недопустимими. Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій унаслідок істотного порушення прав і свобод людини (ч. 1 ст. 87 КПК України).

Дотримання територіальної й інстанційної підсудності є ключовою ознакою законного порядку доведення винуватості на стадії судового провадження.

Установлення правил підсудності має велике значення для правильного функціонування судової системи, а також для виконання судами покладених на них завдань і визначення суду, компетентного здійснювати кримінальне провадження щодо конкретного кримінального правопорушення. Підсудність є ефективним засобом, який сприяє тому, щоб конкретна кримінальна справа розглядалася й вирішувалася судом законним, компетентним, незалежним і неупередженим, як того вимагають ст. 7 Загальної декларації прав людини, ч. 1 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права. Згідно з п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, «кожен під час установаження обґрунтованості будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, має право на розгляд судом, установленим законом» [11, с. 197].

Порушення стороною обвинувачення правил про підсудність є істотним порушенням вимог кримінально-процесуального закону. Тому в разі ухвалення судового рішення в кримінальному провадженні, яке, згідно з вимогами процесуального закону, повинен був здійснювати інший суд, таке рішення підлягає обов'язковому скасуванню (п. 6 ч. 2 ст. 412 КПК України).

Переходимо до іншої ознаки «законного порядку» доведення винуватості – установлення винуватості обвинувальним вироком суду.

Так, В.В. Крижанівський зазначає таке: «... посилання на доведеність вини «в законному порядку» розпливчасте. Тому правильно, що ще законодавець записав процесуальний акт, у якому повинна бути встановлена винуватість особи, – обвинувальний вирок суду» [3, с. 19].

Так, відповідно до ч. 1 ст. 62 Конституції України, вина особи має бути доведена в законному порядку й встановлена обвинувальним вироком суду.

Законодавець у ч. 1 ст. 17 КПК України конкретизує положення Конституції України, де вина повинна бути доведена в порядку, передбаченому КПК, і встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

Слушною є думка Є.Г. Мартинчика: «До тех пор, пока виновность лица в совершении преступления не будет доказана вступившим в законную силу приговором суда, никто не может обращаться с ним как с виновным и применять к нему уголовно-правовые санкции» [1, с. 34].

Лише після набрання обвинувальним вироком законної сили всі висновки та приписи, що

містяться у вироку, зокрема й про винуватість особи, набувають обов'язкового характеру, підлягають безумовному виконанню, оскільки, згідно з ч. 1 ст. 533 КПК України, «вирок або ухвала суду, які набрали законної сили, обов'язкові для осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, а також для усіх фізичних та юридичних осіб, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх службових осіб, і підлягають виконанню на всій території України».

Висновки. Ураховуючи вищевикладене, можемо зазначити, що законний порядок доведення винуватості не обмежується лише стадією судового провадження, як про це зазначено в міжнародних правових актах, оскільки дія відповідної засади поширюється й на стадію досудового розслідування, звідки вона починається.

Законний порядок доведення винуватості полягає в доведенні винуватості за допомогою допустимих доказів належними суб'єктами з обов'язковим дотриманням правил підслідності кримінального провадження, територіальної й інстанційної підсудності й установлення винуватості обвинувальним вироким суду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мартынич Е.Г. Презумпция невиновности и гарантия ее осуществления / Е.Г. Мартынич. – Кишинев, 1989. – 187 с.
2. Осауленко О.А. Реализация принципа презумпции невиновности у досудовых стадиях криминального процесса : дис. ...

канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О.А. Осауленко. – К., 2006. – 254 с.

3. Крижанівський В.В. Принцип презумпції невинуватості у кримінальному процесі (кримінально-правове дослідження) : [монографія] / В.В. Крижанівський. – К. : ВГЛ «Обрії», 2009. – 164 с.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпін'я : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

5. Вапнярчук В. Сутність категорії «тягар доказування» у кримінальному провадженні України / В. Вапнярчук // Вісник національної академії правових наук України. – 2014. – № 2 (77). – С. 145–155.

6. Погрібний С.О. Юридичні обов'язки та їх виконання в механізмі правового регулювання договірних цивільних відносин / С.О. Погрібний // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – № 42. – С. 202–207.

7. Гриненко А.В. Принцип презумпции невиновности и его реализация в досудебном уголовном процессе / А.В. Гриненко, Г.К. Кожевников, С.Ф. Шумилин. – Х. : Консум, 1997. – 97 с.

8. Кримінальний процес : [підручник] / за заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 544 с.

9. Патик А.А. Підслідність злочинів на досудовому розслідуванні за новим кримінальним процесуальним кодексом України / А.А. Патик // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2014. – № 2. – С. 155–164.

10. Фаринник В.І. Особливості формування доказів та доказування в кримінальному судочинстві України / В.І. Фаринник. – Х. : Фактор, 2013. – 96 с.

11. Король В.В. Поняття та класифікація підсудності в кримінальному процесі: концептуальні основи / В.В. Король, В.Д. Юрчишин // Вісник Запорізького національного університету. – 2015. – № 1 (II). – С. 196–202.

УДК 343.977

ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНО-ЗНАЧУЩИХ ОЗНАК ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ТЕРОРИСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Хаваліц О.В., здобувач
кафедри кримінального права і процесу
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті розглядаються питання виявлення й розслідування злочинів терористичного характеру. Виділено ознаки злочинів терористичного характеру з позиції вирішення криміналістичних завдань для встановлення обставин кримінального правопорушення. Розкрито закономірні процеси формування та розвитку причинно-наслідкової обумовленості події злочину, що визначають ефективні методи, способи пошуково-пізнавальної діяльності суб'єктів доказування під час встановлення факту вчинення тероризму.

Ключові слова: тероризм, злочини терористичного характеру, криміналістична характеристика, особа злочинця, розслідування.

В статье рассматриваются вопросы выявления и расследования преступлений террористического характера. Выделены признаки преступлений террористического характера с позиции решения криминалистических задач для установления обстоятельств уголовного правонарушения. Раскрыты закономерные процессы формирования и развития причинно-следственной обусловленности события преступления, определяющие методы, способы поисково-познавательной деятельности субъектов доказывания при установлении факта совершения терроризма.

Ключевые слова: терроризм, преступления террористического характера, криминалистическая характеристика, личность преступника, расследование.

Havalits O.V. USE CRIMINALISTICAL EVIDENCES AT DETECTION AND INVESTIGATION OF CRIMES OF A TERRORIST NATURE

The article deals with the detection and investigation of crimes of a terrorist nature. Highlighted features of crimes of a terrorist nature of the position solution forensic tasks to establish the circumstances of the criminal offense. Reveals the natural process of formation and development of causal conditionality crime, determining effective methods, methods of search and learning of the subjects of proof in establishing the fact of committing terrorism.

Key words: terrorism, crimes of a terrorist nature, criminological characteristics, individual criminal, investigation.